

Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ
ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

**ΣΥΝΤΕΧΝΙΕΣ &
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ
ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ
1685-1920**

ΠΙΤΣΙΛΟΣ
ΑΘΗΝΑ 1985

Τό κόσμημα του βιβλίου είναι από το Λαογραφικό Μουσείο Κομοτηνής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βραχυγραφίες	8
Άφηγητές	9
Βιβλιογραφία	11
Προλεγόμενα	17

ΜΕΡΟΣ Α΄

Ρίζες του συντεχνιακού θεσμού	27
Βυζαντινές, Άραβικές και Μεσαιωνικές Συντεχνίες της Δύσης Δύσης	30
Όργάνωση και σκοποί των ελληνικών συντεχνιών της Θράκης στήν Τουρκοκρατία	37

ΜΕΡΟΣ Β΄

Συντεχνία Άμπατζήδων	49
Συντεχνία Άραϊτζήδων	71
Συντεχνία Γαλατάδων	72
Συντεχνία Γεωργών (Τσιφτσήδων)	76
Συντεχνία Γουναράδων	82
Συντεχνία Δουλγέρηδων	85
Συντεχνία Ζητιάνων	109
Συντεχνία Ζυθοπωλών (Μποζατζήδων)	113
Συντεχνίες Καβουκτσήδων-Καλπακτσήδων	114
Συντεχνία Καπήλων (Ταβερνιάρηδων)	116
Συντεχνία Καπνάδων	120
Συντεχνία Κεραμιδάδων	126
Συντεχνία Κηρατζήδων	129
Συντεχνία Κουρέων (Μπαρμπέρηδων)	132
Συντεχνίες Λαχανοκηπουρών και Άμπελουργών	135
Συντεχνία Μαγείρων	140
Συντεχνία Μαραγκών-Καραβομαραγκών	142
Συντεχνία Μεταξουργών (Μαντζιληκτσήδων)	146
Συντεχνία Μπακάληδων	148
Συντεχνία Μπογιατζήδων	153
Συντεχνία Μυλωνάδων	156
Συντεχνία Ναυτικών	161
Συντεχνία Νερούλαδων	169
Συντεχνία Ξυλέμπορων (Κερεσετζήδων)	170
Συντεχνίες Παπουτσήδων, Τσιμετζήδων (Κουντουράδων) Γεμενιτζήδων (Καβάφηδων)	173
Συντεχνία Πισιρτζήδων (Άρτοποιητών)	178
Συντεχνία Σαράφηδων	181
Συντεχνία Ταμπάκηδων (Βυρσοδεψών)	185
Συντεχνία Ταχιντζήδων	189
Συντεχνία Τουλουμπατζήδων	192
Συντεχνία Τσομπάνηδων	195
Συντεχνία Τσουκαλάδων	201
Συντεχνία Υφασματοπωλών (Μπεζάσηδων)	208
Συντεχνία Χαλκιάδων (Καζαντζήδων)	210
Συντεχνία Χιονιτζήδων	213
Συντεχνία Χρυσικών	214
Συντεχνία Ψαράδων	221
Συντεχνίες Ψωμάδων και Σιμπτζήδων	228

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ή γυναικεία συμβολή στις συντεχνίες της Θράκης	235
Επίλογος	239
Εύρετήρια	240

ΣΥΝΤΕΧΝΙΑ ΚΕΡΑΜΙΔΑΔΩΝ

«Ὁ γεωργός θέλει βροχή κι ὁ κεραμιάς
τήν ξέρα»

Παροιμία

Οἱ κεραμιδάδες εἶχαν προστάτη τόν ἅγιο Σπυρίδωνα (12/12). Ὁ ἅγιος Σπυρίδων, πού καταγόταν ἀπό τήν Κύπρο, ἐγίνε κληρικός μετά τό θάνατο τῆς γυναίκας του καί κατόπιν ἐπίσκοπος Τριμυθοῦντος. Ἐπαιξε σημαντικό ρόλο στίς συζητήσεις τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325). Στό συναξάρι του ἀναφέρεται ὅτι ἀπέδειξε τό τρισυπόστατο τοῦ Θεοῦ μέ θαῦμα: ἔσφιξε κεραμίδι, κι αὐτό χώρισε. Ἡ φλόγα πῆγε στόν οὐρανό, τό νερό στή γῆ καί τό χῶμα ἔμεινε στό χέρι του.

Οἱ κεραμιδάδες τῆς Θράκης ξεκινοῦσαν ἰδίως ἀπό τίς Σαράντα Ἐκκλησιές, τή Μάδυτο καί τό Σκοπό νά κάνουν κεραμίδια καί τοῦβλα στήν περιφέρειά τους ἀλλά καί σέ μακρινά μέρη, ὅπως στή Βουλγαρία καί τή Βλαχία. Ἡ ἀγγειοπλαστική ἦταν πολύ ἀναπτυγμένη ἀπό τή βυζαντινή ἐποχή καί στό Διδυμότειχο καθῶς καί τήν Αἴνο. Τά κεραμικά τους μεταφέρονταν μέ ἀραμπάδες καί κάρβια καί σέ ἄλλες πόλεις τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου¹.

Πολλοί κεραμιδάδες ἐξάλλου μαζεύονταν στήν ΚΠολη. Ἐφευγαν ἀπό τοὺς τόπους τους τό Μάη, συνήθως μετά τήν Κυριακή τοῦ Θωμᾶ, καί γύριζαν μέ τά χέρια «ξερά» (κατάκοπα) ἀπό τό τέλος τοῦ Σεπτέμβρη ὡς τοῦ αἰ-Δημήτρη. Τό χειμῶνα ξεκουράζονταν. Τότε ὁ μάστορας «στοιχοῦσε» τοὺς καλφάδες καί τά τσιράκια. Στούς πρῶτους ἔδινε 30-40 λίρες γιά τήν περίοδο τῆς δουλειᾶς. Ἐπαιρναν ἕνα μέρος «προσάντζα» γιά ν' ἀφήσουν στίς οἰκογένειές τους.

Τό «κεραμιδαρλίκι» τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἦταν φημισμένο καί πολυπρόσωπο. Ἀριθμοῦσε 800 μέλη. Τή μέρα πού εἶχαν ὀρίσει νά φύγουν οἱ ὀμάδες γιά τήν ξενιτιά, μάστορες, καλφάδες καί τσιράκια μαζεύονταν ἔξω ἀπό τήν πόλη ἐκεῖ πού ἄρχιζε ἡ «σόσα» (ὁ μεγάλος δρόμος). Τοὺς συνόδευαν καί οἱ δικοί τους γιά νά τοὺς

40
Εκκλησιές
Μάδυτος

Κ/Πολη

ἀποχαιρετίσουν. ΟΙ κοπέλες τραγουδοῦσαν λυπημένες στους κα-
λούς τους:

*αὐτοῦ πού πᾶς πουλάκι μου κι αὐτοῦ πού θαναράξεις
πολλές κοπέλες θέ νά δεῖς καί μένα νά ξεχάσεις...*

Ὅταν ἔφταναν στόν προορισμό τους, οἱ κεραμιδάδες ἔστηναν
τά «τζάκια» ὅπου εὐρίσκαν τό κατάλληλο χῶμα γιά τή δουλειά
τους, ἔτοιμαζαν «γιατάκια» γιά νά κοιμούνται, ἔχτιζαν τό φούρνο,
ἄνοιγαν πηγάδι.

Κάθε ομάδα εἶχε τά τσιράκια πού κουβαλοῦσαν τό χῶμα, τό ἄ-
πλωναν στ' ἄλωνι νά στεγνώσει, τό καθάριζαν ἀπό τίς πέτρες, τό
κοπάνιζαν, τό κοσκίνιζαν. Σέ περιπτώσεις πού ἡ ομάδα δούλευε
κοντά στό χωριό της, στίς βοηθητικές δουλειές ἔπαιρναν μέρος
καί γυναῖκες. Ὅταν ἔβρεχαν τό χῶμα, τό ἔριχναν στό «τσεκούρι»
(λάκκο). Ἐκεῖ ἔμπαινε καί τό πατοῦσε ὁ εἰδικός «λασπάς». Τό «ζύ-
μωνε» τά ξημερώματα. Τήν ἔτοιμη λάσπη μετέφεραν τσιράκια
στό «τεζιάκι» τοῦ «καλουπτσή», πού ἔκοβε τά κεραμίδια μέ τό
«καλούπι» γρήγορα-γρήγορα. Ἡ τέχνη του ἦταν δύσκολη καί
κουραστική. Σπάνια γυναῖκες ἔκοβαν κεραμίδια. Πλαί του στεκό-
ταν τό τσιράκι κρατώντας ξύλινο ἔργαλειο στό σχῆμα τοῦ κεραμι-
διοῦ. Μόλις ὁ καλουπτσή ἀκουμποῦσε σ' αὐτό τό «ῶμό» κεραμί-
δι, τό παιδί ἔτρεχε νά τό ἀπιθώσει στό ἄλωνι γιά νά ξεραθεῖ ἀπό
τόν καυτερό, καλοκαιριάτικο ἥλιο. Ὅταν τά κεραμίδια πιάνονταν
μέ τό χέρι χωρίς νά λιώνουν, μεταφέρονταν σέ χιλιάδες στό
φούρνο γιά νά ψηθοῦν ἀπό τό «φουρνιτζή». Τό καμίνι (ὁ φούρ-
νος) τῶν κεραμιδάδων ἦταν ἓνα μεγάλο δωμάτιο. Στό πάτωμά
του ὑπῆρχαν τρύπες. Κάτω ἀπό τό καμίνι ἦταν σκαμμένα δυό
φουρνέλα μέ καμάρες, πού χωροῦσαν ἄνθρωπο. Ἐκεῖ ἔριχναν τά
ξύλα, πού ἔπρεπε νά καίνε συνέχεια δυό ὡς τρεῖς μέρες. Ὑστερα
ἄφηναν τό καμίνι νά κρυώσει 5-6 μέρες. Μετά ἔβγαζαν τά κερα-
μίδια. Ἦταν ἐπικίνδυνο νά βρέξει ὅσο λειτουργοῦσε τό καμίνι
μποροῦσαν νά σπάσουν τά κεραμίδια².

Ἐκοβαν ἐπίσης τοῦβλα μέ καλούπια, πού ἦταν ὀρθογώνια ξύ-
λινα, χωρισμένα στά τέσσερα. Κάθε τεχνίτης χάραζε τό σημάδι
του στά τοῦβλα πού «καλούπιαζε». Στήν Αἴνο γυναῖκες ἀναποδο-
γύριζαν τά καλούπια στό ἄλωνι καί ἄφηναν τά τοῦβλα νά στεγνώ-
σουν.

Παλιά στήν Αἴνο ἔκαναν καί «πλιθιά» ἢ «κερπίτσια» ἢ «ῶμά
τοῦβλα», ζύμωναν δηλ. τή λάσπη μέ ἄχυρο καί τήν ἔριχναν σέ κα-
λούπι. Ἔμεναν τά «πλιθιά» στόν ἥλιο νά στεγνώσουν. Τά χρησι-
μοποιοῦσαν στό χτίσιμο σπιτιῶν μέ «μπαγδατί». Τά πουλοῦσαν
σέ «χιλιάδες»³.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καί ἡ παρακάτω συμφωνία ἀπό τόν Κώ-
δικα Νικηφόρου Φιλιππουπόλεως:

1851, Μαΐου 8. Ὁ Δημήτριος καλπακτζής καί ὁ Κυριᾶκος κεραμεύς συνετρόφευσαν διά κεραμίδια. Ἀπέναντι χρέους του 4971,15 γρ. πρὸς τὸν Δημήτριον ἀπεφασίσθη πρὸς ἐξόφλησιν ὁ Κυριᾶκος νά παρέχῃ εἰς αὐτόν ἐξ ἑκάστου φούρνου 6 χιλιάδας κεραμίδια πρὸς 42 γρ. τὴν χιλιάδα, τὸ δὲ κέρδος ἐκ τῶν λοιπῶν κεραμιδιῶν νά διανέμηται ἐξ ἴσου, χωρὶς νά μετέχῃ ὁ Δημήτριος τῶν ἐξόδων καί ζημίας⁴.

Ἐκ τῶν ἀνέκδοτα τῶν κεραμιδιάδων ἀκολουθεῖ:

Διηγοῦνται ὅτι κάποτε ἔβαλαν στοίχημα ἓνας παλαιστής μέ «λασπά» κάποιου κεραμιδαριοῦ ποιός θά μπορέσει νά βγεῖ πιό γρήγορα ἀπὸ τὸ «τσεκούρι» (λάκκο). Μπήκαν μέσα. Ὁ παλαιστής ἔφτασε μέχρι τῆ μέση στή λάσπη. Ἀγωνιζόταν ἀλλά δέν τὰ κατάφερνε νά ξεκολλήσῃ καί νά βγεῖ γιατί δέν ἤξερε τὴν τέχνη, ἐνῶ ὁ ἀδύνατος λασπᾶς γρήγορα ἵπετάχτηκε ἐξω!⁵

Πολλὰ τραγούδια ἔλεγαν τὸ χειμῶνα στά γλέντια τους οἱ κεραμιδάδες, ὅπως:

*Ἄς χουρέψῃ κι ἄς χαρεῖ κι ἄς μὴν ἔχει νά φουρεῖ
ἔχει κι ἄλλα στή σιντούκα κι χειρότερα ἀπὸ τοῦτα!*

Στὴ Θράκη λένε τὶς παροιμίες:

— Θεέ μ' πῶς βαστᾶς τὰ κεραμίδια ξεκάρφωτα καί τὸν οὐρανὸ ξεσκέπαστο! (σὲ περίπτωση πού ἀπορεῖ κάποιος).

— Ὅλοι φοβοῦνται τὸ Θεὸ κι ὁ κεραμιδᾶς τὸν τοῖχο (νά μὴν γκρεμίσει καί σπάσουν τὰ κεραμίδια. Δηλ. καθένας ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ δουλειά του).

1. Π. Παπαχριστοδοῦλου, Ἐπαγγέλματα στή Θράκη, Α.Θ.Λ.Γ.Θ., τόμ. Η', Ἀθῆναι 1942-43, σ. 177.

2. Ἀφηγήτρια: Σπυριδοῦλα Πέτρου.

3. Ἀφηγητής: Ἀπόστολος Μπαμπάλας.

4. Μ. Ἀποστολίδης, Κῶδιξ Νικηφόρου Φιλιππουπόλεως, Θ., τόμ. ΙΕ', Ἀθῆναι 1941, σ. 65.

5. Ἀφηγητής: Ἡλίας Γιορδαμλής.

ΣΥΝΤΕΧΝΙΑ ΤΣΟΥΚΑΛΑΔΩΝ

«Ὁ τσουκαλάς ὅπου θέλει κολλᾶ τό
τσουκαλόχερο»

Παροιμία

Οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι καταβρόχθιζαν τήν τροφή τους ὠμή. Ἄργότερα σκέφτηκαν νά ρίξουν κρέας στή φωτιά γιά νά καφαλιστεῖ. Μετά πέρασαν κομμάτια κρέας σέ ραβδιά καί τά γύριζαν πάνω ἀπό φωτιά. Σιγά σιγά βρῆκαν κι ἄλλους τρόπους: ἔσκαβαν ἕνα λάκκο, τόν ἔστρωναν μέ φύλλα, ἔριχναν τό κρέας ἢ καρπούς, σκέπαζαν τό λάκκο μέ χῶμα κι ἀπό πάνω ἄναβαν φωτιά. Ἐπειδή ὁμως τό φαγητό δέν ψηνόταν ὁμοιόμορφα, δοκίμασαν νά τό ψήσουν μέ ἄλλο τρόπο. Ἐριξαν στό λάκκο νερό καί πυρακτωμένες πέτρες. Ἄργότερα ἔψηναν τό κρέας μέσα στό δέρμα τοῦ ζώου ὡς ἔξῃς: ἔμπηγαν 4 πασσάλους στή γῆ, στήν κορυφή τους κρεμοῦσαν τό δέρμα μέ νερό, κρέας καί πυρωμένες πέτρες. Ὁ τρόπος αὐτός θυμίζει τό «τσουκάλι» τοῦ Σουλιώτη κλέφτη τοῦ 1821 Δαγκλή, ὁ ὁποῖος κάπως ἔτσι μαγεύει τό κρέας του καί, ὅπως ἔλεγε, ἔτρωγε στό τέλος «γιά μεζέ» τό τσουκάλι (δηλ. τό δέρμα)¹. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, οἱ πρωτόγονοι χρησιμοποίησαν γιά μαγειρικά σκεύη τό κέλυφος ἀπό κοκκοκάρυδα ἢ ἀπό αὐγά στρουθοκάμηλου ἢ ἔπλεκαν ἀγγεῖα μέ κλαδιά. Μεγάλη πρόοδος σημειώθηκε ὅταν σκέφτηκαν νά ἐπιχρίσουν τά πλεκτά ἀγγεῖα μέ λάσπη γιά νά μπορέσουν νά τά βάλουν στή φωτιά: αὐτό ἦταν τό πρώτο βῆμα γιά τήν ἀγγειοπλαστική.

Ὅπως γράφει ἡ Ἄγγ. Χατζημιχάλη² «...στή γένεσή της ἡ ἀγγειοπλαστική ἦταν ἀποκλειστικά γυναικεία ἐνασχόληση, πού ἐξυπηρετοῦσε τίς ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ. Μέ τήν ἐξέλιξη ὁμως τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς καί τῆς τέχνης μεταβιβάσθηκε ἀπό τίς γυναῖκες στούς ἄνδρες...».

Οἱ πρωτόγονοι μάζευαν πηλό ἀπό τήν ἀκροποταμιά, τόν ζύμωσαν μέ τά χέρια ἢ τά πόδια, τόν ἔπλαθαν πάνω σέ λεία πέτρα καί τόν ἄφηναν νά ξεραθεῖ στόν ἥλιο. Ἐπειδή ἀργοῦσαν νά ξεραθοῦν τά κακότεχνα κεραμικά τους, ἄρχισαν ν' ἀνάβουν φωτιά στόν ἀ-

νοιχτό χώρο για να ψηθοῦν πιό γρήγορα. Ἔτσι ἔπαιρναν καφετί ἢ κόκκινο χρῶμα, ὅταν ἡ φωτιά ἦταν κατάλληλη, καί μαῦρο ἢ γκρι σέ ἀντίθετη περίπτωση. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ τροχοῦ καί ἡ χρησιμοποίηση τοῦ φούρνου ἀπέτελεσαν σταθμούς στήν ἐξέλιξη τῆς κεραμικῆς³.

Στήν ἑλληνική Μυθολογία, ὁ Δαίδαλος εἶναι ὁ πατέρας τῆς κεραμικῆς τέχνης⁴.

Μέ τήν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ ἡ κεραμική, χρησιμοποιώντας τό φτηνό ὑλικό τῆς γῆς, φτιάχνει καλόγουστα ἀντικείμενα τοῦ ἀρχαίου νοικοκυριοῦ καθώς καί ἀντικείμενα πολυτέλειας⁵.

Τό Βυζάντιο συνεχίζει τήν ἀρχαία ἑλληνική παράδοση: οἱ Συντεχνίες τῶν Κεραμέων ἢ Πηλοπλαστῶν ἢ Πηλοψητῶν κατασκευάζουν διάφορα εἶδη κεραμικῶν. Οἱ τεχνίτες διακρίνονται σέ διάφορες εἰδικότητες: κεραμιδάδες, χυτροπλάστες, πιθοπλάστες κλπ.

Στό «κεραμεῖον» (ἐργαστήρι) οἱ τεχνίτες χρησιμοποιοῦσαν τόν τροχό καί ὀπωσδήποτε φούρνο. Ἐπειδή ὁ καπνός τοῦ τελευταίου ἦταν ἐνοχλητικός, τά κεραμεῖα κατά τή βυζαντινή νομοθεσία ἔπρεπε νά βρίσκονται σέ ὀρισμένη ἀπόσταση ἀπό τά γειτονικά σπίτια⁶.

Κατασκεύαζαν διάφορα ἐπιτραπέζια καί μαγειρικά σκεύη, ὀπως «κανάτες», «κουρελούς» (δοχεῖα γιά ξίδι), «ἀλατικά» (ἀλατιέρες), «φωκίας»⁷ (φουφουδες), «λεκάνας», «σταμνία ἢ κεράμια», «μαγαρικά»⁸, «λαγήνας ἢ λαγήνια». Τά πήλινα γενικά οἱ Βυζαντινοί τά ὀνόμαζαν «κοῦφα». Ἐπίσης οἱ Βυζαντινοί τεχνίτες κατασκεύαζαν «βυτίνας» (γιά τυρί, βούτυρο ἢ παστά)⁹. Σήμερα στήν Κύμη βυτίνα λένε τό πήλινο ἀγγεῖο γιά βούτυρο, στήν Τήνο γιά τά σύκα, στήν Πάρο γιά τό τυρί. Στήν Ἡπειρο τό ἴδιο ἀγγεῖο λέγεται «βουτίνα ἢ μπουτίνα» ἢ «μπουρνιές». Στήν Κύθνο, Ἄνδρο, Σύρο παρόμοια πήλινα ὀνομάζονται μπουρνιές ἢ μπουρνές καί τά χρησιμοποιοῦν γιά βούτυρο ἢ γλυκό. Κατασκεύαζαν ἐπίσης στή Βυζαντινή Ἐποχή «πίθους ἢ πιθάρια ἢ κουρούπια ἢ κορύπια»¹⁰, καθώς καί «πιθάκνια», γιά νά φυλᾶνε τό ἀλεύρι. Ἡ χύτρα ἢ κύθνος ἢ τσουκάλιον ἢ τσουκκάλιον ἢ τσοῦκκα ἦταν γιά μαγεῖρεμα¹¹.

Στή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, οἱ ἑλληνικές Συντεχνίες τῶν Τσουκαλάδων συνέχισαν τήν παραδοσιακή τους ἐργασία.

Ὅπως γράφει ὁ Β. Κυριαζόπουλος¹² «...τά κέντρα τῆς κεραμικῆς δραστηριότητος προτιμοῦν κατά κανόνα περιοχές πού παρουσιάζουν εὐκολίες καί χαμηλά μεταφορικά ἐξοδα τοῦ ὀγκώδους, φθηνοῦ καί εὐπαθοῦς προϊόντος των...».

Φημισμένοι ἦταν οἱ τσουκαλάδες τῆς Αἴνου. Σύμφωνα μέ τόν κανονισμό τῆς ἑλληνορθόδοξης κοινότητος Αἴνου, ἡ ἑλληνική πόλη, μέ τήν τόσο μακραιώνη ἱστορία, στήν Τουρκοκρατία διαιροῦνταν σέ 4 περιφέρειες: α) τῆς Μεταμορφώσεως, β) τῆς ἀγ. Κυ-

^ ^ ^ ^ ^ ^

**Αἶνος / Enez, στην Α πλευρά
του δέλτα του Έβρου**

ριακής, γ) του ἁγ. Δημητρίου καί δ) τῆς Χαριτωμένης. Ὅταν σέ μιά συνοικία κατοικοῦσαν λιγότερες ἀπό 300 οἰκογένειες, συγχωνευόταν στήν πλησιέστερη περιφέρεια¹³.

Στή συνοικία ὅπου βρισκόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Βλασίου, προσάτη τῶν τσουκαλάδων¹⁴, κατοικοῦσαν ναυτικοί, ἐνῶ στή συνοικία τοῦ ἁγ. Νικολάου, προσάτη τῶν ναυτικῶν, ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνταν μέ τήν ἀγγειοπλαστική! Ἡ συνοικία τῶν ναυτικῶν καταστράφηκε μέ τήν πυρκαγιά τοῦ 1867, ἐνῶ ἡ συνοικία τῶν τσουκαλάδων ἀκολούθησε τήν παρακμή τῆς πόλης, πού προκλήθηκε μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ Δεδέαγατς (Ἀλεξανδρούπολης).

Ἡ Συντεχνία τῶν Τσουκαλάδων ἦταν ἀπό τίς πιό σημαντικές στήν Αἴνο. Ὁ ἐπιχειρηματίας ἦταν καί ὁ ἀρχιμάστορας. Εἶχε καρφάδες, πού τόν βοηθοῦσαν, καί τσιράκια («μαχτάδια») πού δέν πληρώνονταν στά παλιά χρόνια. Πότε πότε τούς ἔδιναν κανένα μεταλλίκι. Οἱ καρφάδες ἔπαιρναν 1/4 μετζήτι τήν ἑβδομάδα.

Ὁ πατέρας παράδινε στό «ἀφεντικό» τό τσιράκι λέγοντας: «σ' ἔφερα τό π'δί γιά τέχνη. Κρέας σέ παραδίνου, κόκαλα θέλου πίσου. Μιλημένα πράματα - ζμπάρι - παστρικά πιάτα κι ἡ γάμους ἀρχοντικός!» (ἐκφραση συμφωνίας). «Ἀπό σήμερις πιδί δέν ἔχου. Τοῦ παραδίνου στά χέρια σ' π'δούδι τιποτένιου...». Ἡ ζωή γιά τά τσιράκια ἦταν τυραννισμένη: «σάλτα (τρέχα) φέρε μας νερό, σάλτα στού πλουρί (γιά νά φέρε μέ τή σκάφη τόν πηλό) κλπ.». Τό ἀφεντικό πρόσφερε φαγητό: μιά γαβάθα ἦταν γιά τό μάστορα, μιά γιά τούς καρφάδες καί ἄλλη γιά τά «μαχτάδια». Τό πιό συνηθισμένο φαγητό γιά τόν «ταϊφά» (τήν ὀμάδα) ἦταν βραστά πράσα. Ὁ μάστορας ἔτρωγε τά κεφάλια, οἱ καρφάδες τά μεσαῖα κομμάτια καί τά τσιράκια τίς οὔρες. Γι' αὐτό ἐπικράτησε ἡ ἐκφραση: «πότε νά γίνω μάστορας νά τρώω πρασοκέφαλα»¹⁵.

Ἡ διάρκεια τῆς δουλειᾶς ἦταν «ἀπό κασκαβάλ' σέ κασκαβάλ' (κασέρι)», δηλ. ἀπό ἀνατολή σέ δύση. Ἡ ἐργασία τῶν τσουκαλάδων ἄρχιζε τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί κρατοῦσε ὡς τοῦ Σταυροῦ. Ἀπό κεῖ καί πέρα γίνονταν τά «μαζέματα» ὡς τοῦ ἀι-Δημήτρη.

Ὁ μαθητευόμενος ἀναγορευόταν μάστορας πανηγυρικά «μέ διολιά καί λαγοῦτα». Οἱ τσουκαλάδες σχημάτιζαν πομπή. Προπορευόταν ὁ νέος μάστορας ντυμένος «τρίγκα-κόρδα» (καλοντυμένος), φορτωμένος μαντιλώματα ἀπό δῶρα (μαντίλια, πετσέτες, τσεβρέδες, πεσκίρια κλπ.), πού ἀνέμιζαν σάν «παντιέρες» (σημαῖες). Τή συντροφιά τήν καλοῦσαν γιά κέρασμα φίλοι στά καπηλειά. Γίνονταν στοιχήματα: «ποιός θά πιεῖ πιό πολύ». Τότε ἔπιναν τό κρασί μέ κεραμίδα, δηλ. κάποιος ἔριχνε μέ κανάτι κρασί στήν κεραμίδα καί ὁ ἄλλος ἔπινε χωρίς διακοπή. Κέρδιζε ὁποῖος ἔπινε τό περισσότερο. Μερικοί «ἀντεχαν» πίνοντας καί πέντε ὀκάδες κρασί. Ὁ νέος μάστορας εἶχε δικαίωμα νά «παρατήσει τή συμφω-

νία» (τό ἔλεγαν καί «πατήκωμα») καί νά ἀνοίξει δικό του τσουκαλαριό.

Στό νέο ἐπιχειρηματία ἔδιναν τίς εὐχές: «μελτέμια δροσερά, πετυχημένους φούρνους», «λαγήνες ἀλαφριές καί κόκκινες πού χτυπώντας τις νά βουίζουν σά ρούσικες καμπάνες, σά σήμαντρα τῆς ἁγία-Σοφιάς, σάν κείνα τ' ἁγιορείτικα καί τοῦ χατζηλικιοῦ...».

Στό «καμίни» (ἐργαστήρι) ὑπῆρχε καταμερισμός ἐργασίας: ὁ «πλωπέτης» δούλευε τό χῶμα καί τό ἔκανε πηλό, ὁ «φαδαζής» ἢ «φαρθάς» ἔπλαθε τόν πηλό, τόν ἔκοβε σέ σχῆμα μακαρονιοῦ, πάχους 1,5 Ἴντσας, ὁ «τεζιάκης» ἔδινε τά κομμάτια τοῦ πηλοῦ στόν «πλάστη», πού κατασκεύαζε τό «γλαστρί». Ὑπῆρχε καί εἰδικός γιά τό ψήσιμο. Συνήθως δύο τσιράκια κουβαλοῦσαν τό χῶμα ἀπό τό βουνό, τόν Κλαφή, πού βρισκόταν στήν περιοχή Ἄγ. Ἄννας τῆς Αἴνου. Πρῶτα κοσκίνιζαν τό χῶμα, μετά πατοῦσαν καί ζύμωναν τόν πηλό μέ τά πόδια ξυπόλητοι, ἔφτιαχναν «μάπες». Στόν τροχό ἔδιναν τίς πρῶτες φόρμες. Ὁ ἀρχιμάστορας ἔδινε τό τελικό σχῆμα. Τά μέρη τοῦ τροχοῦ ἦταν: τό πανωτρόχι, ὅπου γινόταν τό κιούπι, καί τό κατωτρόχι. Γιά τά μεγάλα πιθάρια, δύο τσιράκια ἔτρεχαν ἀντίθετα γιά νά γυρίζουν τόν τροχό. Τά ὀνομαστά αἰνίτικα πιθάρια ἀποτελοῦνταν ἀπό τέσσερα μέρη: τό «γλαστρί», πάνω του ἔβαζαν τό «μπόλι» καί μετά τό «κιούπι». Τελευταῖα γινόταν τό στόμιο πού λεγόταν «ξεχειλῶμα». «Κλίκια» λέγονταν τά ζωνάρια τοῦ πιθαριοῦ.

Πολλά εἶδη παρασκεύαζαν στά τσουκαλαριά, ὅπως ἐπιστόμια πηγαδιῶν, τσιρπάνια (πιάτα), γκουντροῦλες (πήλινα χωρίς χέρια)¹⁶, κοῦκες, θυμιατά, καντήλια, κουμπαράδες, κουμάρια, τσουκάλια, γαβάθες, λαγήνια, λαῖνούδια, γκιούγκια, κερπίτσια (ἄψητα τοῦβλα), «σμπέθερους» (δοχεῖα γιά τή νύχτα!), ταραμποῦκες (μουσικά ὄργανα, δηλ. τουμπελέκια πού τά «πέτσωναν» μέ δέρμα κύκνου) κλπ. Μεγάλη τέχνη χρειαζόταν γιά τήν κατασκευή τῶν πιθαριῶν πού διακρίνονταν σέ: γενί-ντουνιά (χωροῦσαν 800 ὀκ.), μεσοπίθαρα ἢ ἐναμισάρια (χωροῦσαν 400 ὀκ.), μπαταλέλα (χωροῦσαν 200 ὀκ.), ἐβδομητάρες (χωροῦσαν 70 ὀκ.).

Τά πιθάρια ὅταν ἐβγαίνουν ἀπό τόν τροχό, τά στερέωναν μέ «κλαπάτσες»¹⁷. Τά ἄφηναν νά ξεραθοῦν. Μετά τά γυάλιζαν: ἔπαιρναν μολύβι καί τό «ἔκαιγαν γιά νά γίνει σκόνη». Πολλοί τεχνίτες ἐπειδή τό μολύβι ἦταν ἀκριβό τό ἀνακάτευαν μέ ψιλή ἄμμο, πού μάζευαν στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Καί τά δύο ὑλικά τά ἔψηναν πρὶν τά ἀναμείξουν. Μέ μιά προβιά ἄλειβαν τό ἐσωτερικό τοῦ πιθαριοῦ μέ λάδι πρῶτα. «Βοηθοῦσε ὥστε ἡ σκόνη τοῦ μολυβιοῦ πού ἔριχναν στή συνέχεια ν' ἀπλωθεῖ σέ ὀλόκληρη τήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια τοῦ πιθαριοῦ». Ἀκολουθοῦσε τό ψήσιμο: εἰδικοί τοποθετοῦσαν τά πιθάρια «ἀνά δύο ἀντίστροφα». Στά κενά ἔβαζαν πιό μικρά ἀγγεῖα. Παρακολουθοῦσαν τό ψήσιμο ἀπό μι-

κρό άνοιγμα. Τή φωτιά τροφοδοτοῦσαν μέ χοντρά ξύλα. Τά έλατωματικά πήλινα τά έλεγαν «σακάτκα».

Οί τσουκαλάδες διέθεταν πίο συχνά τά προϊόντα τους μέ άντιπραγματισμό. Οί караβοκύρηδες έκαναν «θαλασσοδάνεια» γιά ν' άγοράσουν τά πιθάρια καί νά τά μεταφέρουν στά νησιά του Αιγαίου, στήν Ύδρα, στίς Σπέτσες, σέ λιμάνια τής Νότιας Έλλάδας, τής Τουρκίας καί σέ διάφορες εύρωπαϊκές χώρες.

Γιά τήν άξία «του άκαμινιοῦ» μαρτυρεῖ τό άκόλουθο έγγραφο¹⁸:
Έπειδή τό Καμίни καί τά Ντουβάρια του Τσουκαλαριοῦ, του άγορασθέντος έκ τής επί δημοπρασία περιουσίας του Παναγιώτου Μόσχου υπό τών Σχολείων, έκρημνίσθησαν καί όπως επιδιορθωθῶσιν άπαιτοῦνται περί τάς είκοσι λίρας όθωμανικάς, ένεκρίθη διά τό συμφέρον μάλλον τών Σχολείων νά πωληθῆ. Όθεν σήμεραν έπωλήθη τό ρηθέν Τσουκαλαριόν εις τόν Κ. Δημ. Καμένον διά λίρας όθωμανικάς τεσσαράκοντα (40), έξ ὧν αί μέν είκοσι (άρ. 20) προπληρωτέαι, αί δέ είκοσι (άρ. 20) πληρωτέαι μετά έξ μῆνας άπό σήμεραν άνευ τόκου, δι' ἄς θά ληφθῆ όμόλογον. Έφ' ὧ συνετάχθη τό παρόν καί ύπεγράφη παρά τής Έφοροδημογεροντίας καί του άγοραστοῦ.

Έν Αῖνω τῆ πέμπτη (5) Μαρτίου 1885.

Τά τελευταία χρόνια τής Τουρκοκρατίας υπήρχαν στήν Αῖνο έπτά τσουκαλαριά: ένα του Γρ. Μανιά, τρία τών Άφών Καρπουζέλη, ένα του Ξήκη, ένα του Άπ. Κοπάνου καί ένα του Δ. Καμένου.

Οί τσουκαλάδες έχουν πολύ συμβάλει στήν οίκονομική πρόοδο τής περιοχής. Άνέπτυξαν αξιόλογη έθνική δραστηριότητα, συντηρώντας σχολεία, τή βιβλιοθήκη, προσφέροντας γιά τό νοσοκομείο τής Αῖνου, πού είχε 14 δωμάτια, καθώς καί γιά τό «όρφανοδιοικητήριο» (όρφανοτροφείο). Πρόσφεραν σημαντικά ποσά στήν έκκλησία γιά κοινωφελείς σκοπούς. Μαζί μέ τούς καπετάνιους εργάστηκαν γιά τή μεταφορά όπλων στους άγωνιστές τής Θράκης.

Άναφέρονται οί άκόλουθες έπιγραφές:

Στήν εκκλησία του άγίου Βλασίου υπήρχε ή έπιγραφή: «ΟΥΤΟΣ Ο ΠΕΡΙΚΑΛΛΗΣ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ Ο ΠΑΛΑΙ ΜΕΝ ΠΟΤΕ ΤΩ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΙΜΩΜΕΝΟΣ, ΩΣ ΕΝ ΤΩ ΕΤΕΡΩ ΔΗΛΟΥΤΑΙ ΚΙΟΝΙ, ΝΥΝ Δ' ΕΠ' ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΒΛΑΣΙΟΥ ΣΕΜΝΥΝΟΜΕΝΟΣ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΕΠ' ΑΡΧΙΘΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΥΣΕΒΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΞΟΧΩΣ ΔΕ ΔΑΠΑΝΗ ΚΑΙ ΑΟΚΝΩ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΥΛΟΓΗΜΕΝΟΥ ΡΟΥΦΕΤΙΟΥ ΤΩΝ ΤΣΟΥΚΑΛΑΔΩΝ 1839, 29 Μαΐου».

Στό παρεκκλήσι τής Όδηγήτριας κάτω άπό τήν εικόνα του άγ. Κυπριανου υπήρχε ή έπιγραφή: «Τών χυτροποιών, Π(άτερ) δόσει

ἐπαξίως ἐζωγράφιστε ἤδε εἰκῶν ἀρτίως εἰς ἀντίληψιν, ὧν ἔφην, τζουκαλάδων λύσιν τε δεινῶν καί πονηρῶν σκανδάλων Μόσχου δέ χεῖρ γράψε, ὃς πέλει νέος μαθητής καί ὑπεργία θέλει. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αφοῦ (1778) ἐν μηνί Φεβρουαρίου»¹⁹.

Δεισιδαιμονίες: οἱ γεωργοὶ πίστευαν ὅτι οἱ τσουκαλάδες καί ὄσοι ἀσχολοῦνταν στίς ἀλυκές μέ γητειές ἔδιωχναν τή βροχή.

Βρισιά: ἀγγειό ἢ τσανάκι (παλιάνθρωπε).

Ὅταν ὁ ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας Φερδινάνδος ὑπέγραψε συνθήκη μέ τήν Πύλη, τό «Ἐμπρός» τῆς ΚΠολης δημοσίευσε τό ἐξῆς σατιρικό ποίημα:

*Ὁ βεζίρης πῆγε στήν ΑἼνο,
πῶχει χῶμα παινεμένο,
ξακουστά τσουκαλαριά,
ἔχει καί τά πιθαριά
εἰς τήν κάτω τή μεριά,
πού κατασκευάζουν κιούπια
καί λαγήνια καί κουρούπια.
Πῆγε τό λοιπόν ἐκεῖ
νά μᾶς κάνουν βιαστικοί
στά τσουκαλαριά τῆς Αἴνου
ἐκ πηλοῦ καλῶς ψημένου
μία τίάρα, μία κορόνα
πού δέν κάναν στόν αἰῶνα
οἱ Αἰνῖται κεραμεῖς
καί πληρώνουμε ἐμεῖς²⁰.*

Σχετικές παροιμίες:

- Σάν τά λάχανα μέσ στό τσουκάλι (ἀνακατεμένα).
- Σ'κώθηκι ἡ γκουντρούλα νά γελάσ' τήν τσουκάλα (ὅταν κανεῖς θέλει νά γελάσει κάποιον).
- Παστρικό τσανάκι (γιά ὑποπτη διαγωγή).
- Γιά τήν ἀγάπη τῆς γαρουφαλιάς ποτίζεται καί ἡ γλάστρα!

1. E. Clodd, μετάφρ. Ἄ. Κουρτίδης, *Τά πρῶτα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος*, Σύλλογος πρός διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, Ἀθῆναι Νο 15, σ. 24 κ.έξ.

2. Ἄ. Χατζημιχάλη, *Ἡ Ἑλληνική Κεραμική Τέχνη*, περιοδ. «Ἑλληνίς», Ἰαν. 1934, σ. 7-8.

3. Encyclopaedia Britannica, τόμ. ΙΗ', ἐκδ. 1963, σ. 338.

4. Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, XVIII 600. Βλ. ἐπίσης PAULI Λεξ. Νο Ι, σ. 1360· Brockhaus Enzyklopaedie, τόμ. ΙΗ', σ. 762, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ κεραμική ἐμφανίζεται ἀπό τό 10.000 π.Χ. Στόν τόμ. Ι', σ. 96, ἀναγράφεται ὅτι στή Νεολιθική ἐποχή ἡ ἀνάπτυξη τῆς κεραμικῆς συμβαδίζει μέ τή

γεωργική πρόοδο. Κατασκευάζονται είδη καθημερινής χρήσης, είδωλα. Ήδη από τό 4.000 π.Χ. εμφανίζεται ό τροχός, τό «γυάλισμα» στήν Αίγυπτο εμφανίζεται από τό 3.000 π.Χ., ή επικράτησή του όμως στους λαούς τής Ανατολής από τό 1.400.

5. Artemis, Lexikon der Alten, Welt, Ζυρίχη - Στουτγάρδη 1965, σ. 1519.

6. Φ. Κουκουλές, Β.Β.Π., τόμ. Β1', Αθήναι 1948, σ. 196.

7. Ό ίδιος, δ.π., τόμ. Β2', Αθήναι 1948, σ. 98 κ.έξ.

8. Ός άνω αναφέρει ότι ό Στ. Βυζάντιος στή Λ. Μέγαρα γράφει: «... ούτω δέ καί τούς Μεγαρικούς κεράμους διά του ε χρή λέγειν καί ού διά του α ως οι έμποροι τήν άρχουσαν παραφθείροντες» πρβλ. παροιμία «άγγελος καί ώτίον μαγαρικοῦ».

9. Ό.π., Χωνιάτης, *Τά σωζόμενα*, 2.209,21 ΕΟ 150,58.

10. Ός άνω. Τυπικόν Μονής Αγ. Σάββα, Κεφ. 2, σ. 107.

11. Ό.π. γιά τή λ. τσουκάλι πρβλ. Πτωχοπόδρομο (11,50) καί *Χρονική Διήγησις* Νικήτα Χωνιάτου (193,26) τσουκαλολάγηνα. Στά βυζαντινά έγγραφα φέρεται τό έπώνυμο Τζουκαλās. Ή τσουνκα σώζεται στή Ν. Κάτω Ίταλία καί σέ παροιμίες Μεγίστης καί Νισύρου, σ. 99.

12. Δ. Σταμέλος, *Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη*, έκδ. Άλκαϊος, σ. 127. Βλ. επίσης Β. Κυριαζόπουλος, *Λαϊκά Κεραμικά τής Β. Ελλάδος*, «Μακεδονικόν Ήμερολόγιον», 1969, σ. 179-188.

13. *Κανονισμός τής Έλλην. Όρθοδόξου Κοινότητος Αΐνου*, σ. 4.

14. Μ. Καλινδέρης, *Αί Συντεχνίαι καί ή Έκκλησία επί Τουρκοκρατίας*, Αθήναι 1973, σ. 48 κ.έξ. Βλ. επίσης Α. Μυστακίδης, *Ένια Αΐνια*, Θ., τόμ. Β', Αθήναι 1929, σ. 48.

15. Άφηγητές: Ήλίας Γιορδαμλής, Άπ. Μπαμπάλας, Δ. Ζαχαρίου - Πολίτη.

16. Σχοινί τρίχινο.

17. Σπασμένα κομμάτια από πιθάρια.

18. Κώδιξ Έλληνομουσείου Αΐνου.

19. Άχ. Σαμοθράκης, *Η Αΐνος καί αί έκκλησίαι της*, Θ., τόμ. ΙΘ', Αθήναι 1944, σ. 148 κ.έξ. Βλ. επίσης Γ. Λαμπάκης, *Περιηγήσεις*, Δελτίον Χριστιανικής Άρχαιολογικής Έταιρείας, τεῦχος VIII, Αθήναι 1908, σ. 21.

20. Άφηγητής: Ίω. Άχουριώτης.

